

ТЪРГОВИЯТА СЪС СОЛ НА ЦВЯТКО РАДОСЛАВОВ И НЕГОВАТА ФИРМА ПРЕЗ 50-ТЕ – 70-ТЕ ГОДИНИ НА XIX В.

**Гл. ас. Мариана Друмева
Катедра „История, философия, социология”
Стопанска академия „Д. А. Ценов”, Свищов**

Резюме: В статията се проследява търговията с каменна и морска сол от Влашко на една от най-големите търговски фирми, създадени в град Свищов през 50-те години на XIX в. Обработва се наличната количествена информация от непубликувания архив на Цвятко Радославов, като се очертават всекидневните му търговски практики в този вид търговия, изяснява се обемът на дейността му и се определя доходността ѝ за фирмата. Очертават се периодите, през които минава тази дейност; търговските мрежи за вноса на сол от румънските градове и продажбата ѝ в Свищов и в севернобългарските земи. Статията разкрива конкретните механизми на търговския живот и обосновава тезата, че Свищов е един от главните центрове на търговията със сол по южния бряг на Дунава през Възраждането.

Ключови думи: Възраждане, търговска фирма, търговия със сол, търговски мрежи, договори, парични единици, печалба.

SALT TRADE OF TSVYATKO RADOSLAVOV AND HIS COMPANY IN THE 50S – 70S OF THE 19TH CENTURY

**Head Assist. Prof. Mariana Drumeva
Department of History, Philosophy, Sociology
D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov**

Abstract: In this article the trade with rock and sea salt of one of the biggest sales companies established in the town of Svishtov in the 50s of the 19th century in the region of Vlashko has been traced. The available quantitative data available in Tsvyatko Radoslavov's unpublished archive have been processed by outlining daily business practices in this trade and the scope of the company's activities as well as defining the company's profitability. Different periods of the company's activity have been outlined, as well as the trading network of the imported salt from Romanian cities and the sale of salt in Svishtov and in the North of Bulgaria. This article is a contribution to the studying of different specific mechanisms of the trade and the justification of the thesis that Svishtov has been one of the main centres of salt trade on the southern Danube bank during the period of the Bulgarian National Revival.

Key words: Bulgarian Revival, sales company, salt trade, trading network, contracts, currencies, profit.

Търговията със сол на Цвятко Радославов и неговата фирма през 50-те – 70-те години на XIX в.

Гл. ас. Мариана Друмева
Катедра „История, философия, социология”
Стопанска академия „Д. А. Ценов”, Свищов

В настоящата статия се проследява търговията с каменна и морска сол на фирмата на Цвятко Радославов - една от най-големите търговски фирми, създадени в град Свищов през епохата на Възраждането. Тя се откроява с обема на дейността си и с деловите си контакти с най-значителните български търговски къщи от това време. Фирмата е основана в Свищов от Димитър Ат. Икономов – син на известния тогава свищовски търговец и общественик Атанас Икономов, и неговите родственици Цвятко Радославов¹ и Тодор Данаилов. Търговската им кореспонденция е запазена от 1852 г., а фирмата е създадена през 1855 г.² Цв. Радославов се отличава с търговските си способности, поради което естествено се налага като ръководител на основаната по роднински фирма. След претърпян фалит през лятото на 1859 г.³ той влиза в съдружие с богатия свищовски чифликчия Мехмед хаджи Алишоглу, който поема представителните функции на фирмата. Вероятно основната причина за това са съображенията за сигурност и по-добро отношение от страна на властите, но Алишоглу се включва освен с капитал, и с пряко участие в търговските дела. През 60–70-те години на XIX в. търговската къща израства като най-голяма в Свищов и една от най-значителните в централния севернобългарски регион. Тя взема активно участие в посредническата търговия между българските земи и страните от Централна и Западна Европа, Русия и столицата на Османската империя Цариград. Вносната търговия на фирмата включва промишлени изделия от Австрия, кожи от Русия и най-вече сол от Влашко. Износната търговия е предимно със зърнени храни за Браила и Галац, а оттам – за Западна и Централна Европа, но също и с животински произведения, кожи и други стоки. В тази публикация се разглежда само търговията с каменна и морска сол.

Статията се базира основно на непубликувани документи от търговския архив на Цвятко Радославов, съхраняван в Българския исторически архив при Народната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий” и в Централния държавен архив – София. Използвани са и документи от архивните фондове на основните

---

¹ Цвятко Радославов Сахатчиолу (роден на 20 октомври 1820 г. в Габрово, умира на 2 октомври 1880 г. в Свищов) произхожда от известен род на габровски търговци. Той се преселва в Свищов около 1840 г. и започва да търгува с кожи и зърнени храни. През 1842 г. се жени за Кириакица Икономова, дъщеря на Атанас Икономов. Може да се предположи, че до началото на 50-те години на XIX в. Радославов участва в търговската дейност на своя тъст, но за този период няма запазени документи. От началото на 50-те години започва търговия със сина на Ат. Икономов – Димитър А. Икономов, и Тодор Данаилов – другият зет на Икономови. – Вж. **Данаилова**, Л. Г., материали за правната и стопанска история на град Свищов. – Годишник на Висшето търговско училище в град Свищов, т. VI, 1941 – 1942, с. 40; **Николова**, Ю. Достойно ест. Свищов през деветнадесетия век и първото десетилетие на XX век. С., 2006, с. 376.

² НБКМ – БИА, II В 5571.

³ Цв. Радославов обявява фалит през юли 1859 г. поради финансовата криза в Османската империя след Кримската война и резките промени в курса на турската лира. Прекратява дейността си до октомври с. г., когато му е даден 2-годишен срок да се издължи на кредиторите си. – Вж: ЦДА, ф. 253к, оп. 1, а. е. 103, л. 22; НБКМ – БИА, II В 5260, 5263, 5264, 6019, 6020; **Еремеев**, Д., **Мейер**, М. История на Турция в средните векове и ново време. С., 1998, с. 228.

партньори на неговата фирма, както и историографски проучвания, засягащи разглежданите проблеми.

Настоящата статия е разработена на основата на проблемно-хронологичния принцип. В нея се обработва наличната количествена информация, като се цели да се очертаят всекидневните търговски практики на Цвятко Радославов и неговите съдружници в този вид търговия, да се прецени обемът на дейността му и доколкото е възможно - да се определи доходността на търговията със сол за фирмата. Очертават се периодите, през които минава тази дейност, търговските мрежи за вноса на сол от румънските градове и продажбата ѝ в Свищов и в севернобългарските земи. Статията допринася за разкриването на конкретните механизми на търговския живот, за изясняването на трудностите и предизвикателствата, които трябва да преодоляват успешите търговци през онази епоха, и за обосноваването на тезата, че Свищов е един от най-важните търговски центрове по южния бряг на Дунава през Възраждането, която често се среща в отзиви на тогавашните пътешественици и в историческите изследвания.

Както е добре известно, солта е крайно необходим и непрекъснато разширяващ сферата на приложението си продукт. Освен за прехраната на хората и за по-дългото съхраняване на много хранителни продукти, тя се използва в животновъдството, мандраджийството, кожарството, бояджийството, сапунджийството и др. Тя е един от най-търсените и най-скъпо струващите артикули в миналото. Поради това, добивът и търговията със сол често са обект на държавен монопол.

Още от ранното средновековие съществува постоянен приток и търговия с влашка сол, докарвана през пристанищата Видин, Свищов и Силистра. По време на османското владичество са известни няколко пътя, по които солта се прекарва до пристанищата на южния бряг на Дунав. Един от тях е свищовският път⁴.

Османските управници оценяват особеното стопанско значение на този толкова необходим артикул. Затова те налагат специален режим върху вноса му. Щом добитата в румънските княжества сол пристигне в някой от дунавските градове, тя бива измервана. Това се прави, за да се определи размерът на търговските такси, които османската власт трябва да събере⁵.

В законодателството са отбелязани три форми, в които се продава солта – едра (на големи късове), раздробена и дребна сол. Голяма част от тази сол е монопол на влашкия господар, а друга част е докарвана от частни търговци. Прониквайки в османските владения, тя попада под османския монопол. Утвърждаването на османското господство по Долния Дунав и в Черноморието осигурява на османската държава контрол и върху търговската дейност на отвъддунавските княжества. Посредством регламентирането на изкупната и продажната цена на солта османските власти реализират печалби между 41,5 % и 48 % в различните пристанища. Наред с този монополен режим законодателството предвижда многобройни такси, събирани в натура от докараната влашка сол.⁶

За пристанището в Свищов не са цитирани данни, но явно условията не се различават от тези в другите дунавски пристанища в българските земи.

---

⁴ Цветкова, Б. За режима на стопанската обмяна между румънските и българските придунавски земи през XVI в. – В: Българо-румънски връзки и взаимоотношения през вековете (XII – XIX в.). С., 1965, с. 123; Цветкова, Б. Проучвания на градското стопанство през XV – XVI в. С., 1972, с. 55.

⁵ Цветкова, Б. За режима на стопанската обмяна, с. 123; същата, Проучвания, с. 55.

⁶ Цветкова, Б. Проучвания, с. 55 – 56.

През епохата на Възраждането търговията със сол наред с търговията със зърнени храни е твърде оживена на свищовското пристанище. Това дава повод на Ив. Богоров да отбележи в пътеписа си “Няколко дена расходка в Свищов”: “Свищов е най-търговско място от крайдунавските градове... Долу край реката е скелята и маазите, пологът (т.е. складът) на солта и на стоките, които дохождат от Румели през Стара планина. Стоката, с която се върти главната търговия на тая скеля, е солта. Тука един търговец може твърде лесно да ся прехрани, кога има една мааза, и да продава само сол...”⁷.

Фирмата на Цвятко Радославов е една от най-активно търгуващите с тази стока в Свищов. Партидните книги и търговската му кореспонденция очертават три основни периода (с продължителни прекъсвания между тях) в нея: първи - от 1855 г. до 1860 г.; втори – от 1864 г. до 1866 г.; трети – от 1871г. до 1878 г. Засега не е възможно да се установи дали през останалите години търговията със сол не представлява интерес за фирмата, или документите за нея не са запазени. Възможно е част от тях да са изгорели по време на големия пожар в свищовската скеля през 1870 г.

* * *

1. Търговията със сол на Цвятко Радославов през периода 1855 – 1860 г.

През първия период Радославов сключва няколко сделки за покупко-продажба на сол. Първата е на 24 октомври 1855 г., когато той отбелязва в партидната си книга за 1855 – 1856 г., че купува 40 000 оки⁸ каменна сол от камарашите⁹. Цената ѝ е по 71 гроша за 100 оки, общо заплаща 28 400 гроша с разносните по превоза и гюмука¹⁰. Отчита приход от тази сол 792 гроша¹¹.

В началото на 1856 г. Д. Икономов уведомява от Букурещ съдружника си Цв. Радославов, че очаква солта занапред да поскъпне поради намаления добив. Преди годишно се добивали 16 милиона оки сол, а занапред ще бъдат не повече от 12 милиона, защото местните власти искат да намалят производството¹². Преди цената на солта е била 8 цванца¹³ за 100 оки, а сега е 11½ цванца за 100 оки. Тази информация показва, че властите възнамеряват да ограничат с около 25 % добива на сол и почти с толкова се повишава цената на този артикул.

Цв. Радославов реагира бързо на това известие и на 20 февруари 1856 г. купува 30 000 оки каменна сол в Галац по 71 гроша за 100 оки, за 27 771 турски гроша (в тази сума са включени и допълнителните разходи). Солта е продадена за 29 416:13 гроша (т. е. 29 416 гроша и 13 пари¹⁴; сумите се записват по този начин от търговците през Възраждането), т.е. остава печалба от 1645:13 гроша¹⁵.

⁷ В. Турция, г. II, бр. 1, 10 юли 1865.

⁸ ока – мярка за тежест, равна на 1 282 грама

⁹ камараш, камарашин - от рум.: ключар, магазинер; камарашии се наричат агенциите за търговия със сол

¹⁰ гюмурук – наименованието произхожда от гръцкото комеркион – мито при внос и износ на стоки; гюмурукчия – митничар

¹¹ НБКМ – БИА, II В 5080, л.50.

¹² Пак там, II В 5584.

¹³ цванец, цвайнцигер - от нем. *Zweinziger* – транскрибирано наименование, възприето без превод на сребърната монета от 20 кройцера, сечена в Австрия; употребявана е масово от българското население; кройцер – немска сребърна монета, равна на 1,06 грама.

¹⁴ пара – османска сребърна монета, подразделение на гроша. Един грош се дели на 40 пари.

¹⁵ НБКМ – БИА, II В 5080, л. 63.

На 28 юли 1856 г. той купува от камарашите 63 000 оки каменна сол по 28 гроша за 100 оки. Заедно с разноските по превода дава 28 290:24 гроша¹⁶. През септември с. г. Цв. Радославов купува от тях още 52 633 оки черна галашка сол по 71 гроша за 100 оки, т. е. общо за 37 370 гроша, и 10 000 оки сол от Олтеница по 72 гроша за 100 оки, т. е. за 44 570 гроша. Общо за всичката сол и за превода ѝ той дава 94 767 гроша. По-късно солта е продадена за 95 046 гроша. За него остава печалба само от 279 гроша¹⁷.

На 29 ноември 1856 г. Цв. Радославов купува в Браила 15 000 оки каменна сол и 14 500 оки сол от Олтеница по 28 гроша за 100 оки¹⁸. При тази сделка общото количество закупена сол е 29 500 оки на стойност 8 260 гроша. За тази партида не е отчетено каква печалба носи.

Така за 1855 – 1856 г. Цв. Радославов регистрира седем сделки за покупка на каменна сол от Галац, Браила и Олтеница - общо 225 133 оки от различен вид - черна и бяла. Цените при закупуването са различни: 28 гроша, 71 гроша и 72 гроша за 100 оки според вида на солта. При продажбата на тази сол Радославов реализира печалба от 2 716:13 гроша и не отбелязва печалбата от последната партида с тегло 29 500 оки. Възможно е това количество да е продавано през следващите години.

Солта се превозва от Румъния с гемии, разтоварва се в Свищов и от там сътрудниците на Цв. Радославов се грижат да я пласират по-нататък. Търговците от околността изпращат своите коли пълни с жито, понякога и със смрадлика за Свищов, от където се натоварват с доставената от Румъния сол и се връщат обратно. Така не се реализира никаква загуба от превода и транспортът се използва пълноценно¹⁹.

Според търговския тефтер на Цв. Радославов за 1858 г. през февруари той продава на Стоян Христов в Габрово 1 391 оки сол на люспи за 1 279:28 гроша (цената за 100 оки е 92 гроша); 3 145 оки каменна сол за 3019:08 гроша, при цена 96 гроша за 100 оки²⁰. На 19 май 1858 г. Радославов приема от различни клиенти 12 459 гроша за продадена сол. На 26 юли той продава 135 оки сол за 96:30 гроша (при цена 72 гроша за 100 оки); на 3 септември - 89 оки каменна сол за 59 гроша (цена 66 гроша за 100 оки) и 54 оки сол по 37 гроша и 32 пари за 100 оки. През септември 1858 г. продава на Генко Анев от Свищов 400 оки сол от различни видове по цени от 59, 46 и 15 гроша за 100 оки. За това количество Радославов получава 155:32 гроша от Г. Анев²¹.

Така за 1858 г. Цв. Радославов отчита четири сключени сделки за продажба на сол. Общото продадено количество е 5 214 оки от различни видове, а получената сума възлиза на 17 107:10 гроша.

Според партидният тефтер на Цв. Радославов за 1859 г.²² той продава на Тодор Ангелов от Свищов 371 оки сол по 77 гроша за 100 оки и получава цената от 288 гроша. На Анастас Бакарджиолу в Раховица продава 2 286 оки сол за 1 749 гроша, т. е. цената за 100 оки излиза около 76 гроша. От други клиенти от Раховица - Гинчаров и Христакев, за неуточнено количество сол получава рест (остатък) от 95 гроша. По аналогия с другите сделки може да се приеме, че при

¹⁶ Пак там, л. 78.

¹⁷ Пак там, л. 81.

¹⁸ Пак там, л. 87.

¹⁹ Данаилова, Л. Цит. съч., с. 55.

²⁰ НБКМ – БИА, II В 5047- 5048, л. 7.

²¹ Пак там, II В 5079.

²² Пак там.

цена 76 гроша за 100 оки този остатък е за 125 оки. На Стефан Касавалиоглу продава 903 оки сол на цена 76 гроша за 100 оки, за 695 гроша. На Димчо (не е спомената фамилията) от Ловеч Радославов продава сол за 3 307 гроша. И в този случай не е споменато количеството и цената на 100 оки. Ако допуснем по аналогия с предишните продажби, че цената е 76 или 77 гроша за 100 оки, може да се изчисли, че продаденото в Ловеч количество е около 4 351 оки.

Така за 1859 г. може да се приеме, че въз основа на отбелязаните от Цв. Радославов сделки и направените от автора изчисления количеството продадена сол е 8 036 оки, а получените за нея пари са 6 134 гроша.

Търговските документи на Цв. Радославов показват, че продажните цени на отделните видове сол са твърде различни: 96, 92, 77, 72, 66, 59, 46, 15 гроша за 100 оки. Те варират в зависимост от вида и качеството на стоката, но при всички случаи са значително по-високи от изкупните цени, което дава възможност на Цв. Радославов и неговите съдружници да реализират печалба. През 1858 и 1859 г. той продава общо около 13 250 оки сол, за които получава 23 241:10 гроша. Вероятно това са количества от закупените през ноември 1856 г. 29 500 оки сол от Олтеница. Като спаднем от получената сума общата изкупна цена от 8 260 гроша, остава печалба от 14 981:10 гроша. Освен това остават 16 375 оки закупена сол, за които не е възможно да се установи дали са продадени веднага.

През 1859 г. заявките на Цв. Радославов за покупки на сол в Браила продължават. Вероятно той не успява да получи исканото количество поради увеличените цени за превоз. Това се вижда от писмо на Костаки Попович от Браила, който на 20 юни с. г. уведомява Радославов, че не е успял да му купи сол въпреки наличието на 2 гемии “компанийски” в пристанището, тъй като “искат скъпо – 10 и 9 ½ гроша”. Обещава да му купи сол от новопристигащите гемии, ако цените са умерени²³. В търговските документи на Радославов обаче няма информация за покупка на нови количества сол²⁴.

На 23 юни 1860 г. търговецът Ив. х. Лилов от Браила пише на Цв. Радославов, че в тяхното пристанище има морска сол. Отначало се продавала по 1 карбовна за 100 оки, а после цената спаднала на 9 – 9 ½ гроша за 100 оки. Уведомява го, че ще мине с кораб покрай Свищов и го моли да слезе на скелята да се видят.²⁵ В търговските документи на Цв. Радославов обаче няма сведения за покупка на сол през 1860 г.

Като обобщение за първия период от търговията със сол на Цв. Радославов може да се каже, че през 1855 и 1856 г. той купува общо 225 133 оки. Разходите му за докарването ѝ на свищовското пристанище са 187 488:24 гроша. Веднага са продадени 195 633 оки, а от последната партида през 1858 – 1859 г. са продадени 13 250 оки, като не е посочено дали са намерени клиенти за остатъка от 16 375 оки. Ако приемем, че те остават за разпродаване през следващите години, общото количество продадена сол е 208 883 оки. От тях по наши изчисления Цв. Радославов получава 17 697:23 гроша печалба. Затруднения през този период поражда намаляния добив на сол във Влашко и съответно покачването на изкупните цени, както и увеличените такси за превоза ѝ през 1859 г. Освен това през лятото на 1859 г. Радославов претърпява фалит и дейността му е спряна за два месеца, докато се споразумее с кредиторите си²⁶. Още през октом-

²³ Пак там, II В 5713.

²⁴ Пак там, II В 5761.

²⁵ Пак там, II В 5761.

²⁶ Пак там, II А 4815; II В 5063.

ври с. г. Цв. Радославов постига такова споразумение и подновява търговията си²⁷, но този фалит дава неблагоприятно отражение и върху търговията с разглеждания артикул.

2. Търговията със сол на фирмата на Цвятко Радославов през 60-те години на XIX в.

В началото на 60-те години на XIX в. настъпват промени в условията за търговия със сол по дунавските пристанища. Тя става частен монопол на известен тогава сръбски милионер, наричан „майор Мишу“. През 1863 г. той откупува от влашките власти правото само той да изнася сол за Османската империя, а от турските власти (срещу 30 000 дуката) – правото само той да я внася. В споразумението с Високата порта се предвижда условието, че продажната цена на внасяната от Влашко сол не може да надминава 92 гроша за 100 оки. Сърбинът основава първо в Лом, а после и в другите пристанищни градове свои „камарашии“, т.е. агенции за търговия със сол.²⁸

За наложения частен монопол върху търговията със сол по това време и за неговата доходност за държавното съкровище се споменава и в един доклад на руския консул в Одрин М. И. Золотарев до посланика на Русия в Истанбул ген. Н. П. Игнатиев от 8 април 1864 г. Тема на този доклад са данъците и злоупотребите, които спъват развитието на земеделието и търговията на християнското население. В него е записано: „... 7. Такса върху солта. Производството на този продукт е монополизирано. Цената на оката сол в складовете на императорското данъчно управление е 30 пари, поради което печалбата на фиска достига 20 пари на оката.“²⁹ Очевидно държавната хазна получава значителни приходи от солния монопол, но няма достатъчно сведения да се установи как той влияе върху дейността на частните търговци. Може да се допусне, че за няколко години гр. Лом, където е седалището на агенцията на „майор Мишу“, играе главна роля сред дунавските градове в търговията със сол. След смъртта на сръбина агенцията му се разпада, търговията със сол става свободна и държавата допуска тя да се внася срещу 40 гроша мито за 100 оки сол.³⁰

През 60-те години според запазените документи Цв. Радославов търгува със сол само през 1864 и 1866 г. През януари 1864 г. той на два пъти влиза в противоречие с партньорите си и му се налага да подава протести до властта, за да защити своите интереси. В първия случай Радославов купува в Никопол с договор 40 000 оки морска сол по 72 гроша за 100 оки и предплаща 6 000 гроша. При предаването на останалата сума продавачът на име Кюр Мустафа не приема всичките пари, а само парите за 32 000 оки сол, като за останалите 8 000 оки му връща парите. Цв. Радославов обаче е продал междувременно цялото количество сол с договор по 110 гроша за 100 оки и иска в срок от 24 часа да му бъде предадена солта. В противен случай той настоява да му бъде платена по 110 гроша, т.е. да получи 8 800 гроша и да му се възстановят разноските, които прави през това време. За тази цел Радославов, подписан като френски поданик, подава протест срещу споменатия Кюр Мустафа, адресиран до „честния царски

²⁷ Пак там, II А 2143, 2144, 2145, 4816; II В 6017, 6019.

²⁸ Дамянов, С. А. Ломският край през Възраждането. Икономически живот и политически борби. С., 1967, с. 143; Цухлев, Д. История на града Видин и неговата област. С., 1932, с. 439.

²⁹ Русия и българското националноосвободително движение. Документи и материали. Т. II. С., 1990, с. 39.

³⁰ Дамянов, С. А., Цит. съч., с. 143.

мезлич” и до “царския гюмрук”³¹, т.е. до държавните и митническите власти. Цената на цялото количество купена от Радославов морска сол е 28 880 гроша. Той я продава за 44 000 гроша, при което реализира печалба от 15 200 гроша.

Във втория случай протестът е срещу търговеца Петраки Василев от Никопол. От него Радославов купува с договор от 10 януари 1864 г. 35 – 40 000 оки сол. Според договора той трябва да получи една част от солта в Никопол, а другата в Плевен в срок от 31 ден. В Никопол получава 20 501 оки сол. Другата част, която трябва да получи в Плевен, не му е предадена. Радославов протестира против П. Василев и иска обезщетение от него за неизпълнението на договора и за направените разноси при принудителното си задържане в Плевен. Той настоява разходите и търговските загуби, които ще последват поради задържането му в града, местните власти да прехвърлят на Василев. За целта се съставят два еднакви документа, единият от които е за Цв. Радославов, а другият – за П. Василев. Радославов очаква отговор от него след три дни, считано от 18 януари³². На 22 януари сътрудникът на Цв. Радославов от Никопол Атанас Н. Вачов връчва протеста на П. Василев. Последният настоява първо да си получи парите от Цв. Радославов в Никопол и тогава да предаде солта в Плевен, защото така са се договорили³³. След предаването на парите недоразумението между двамата се изглажда и сделката завършва успешно за Радославов. Ако в случая приемем, че той получава минимум 35 000 оки сол по 72 гроша за 100 оки, заплаща за нея 25 200 гроша. Може да се предположи по аналогия с предишния договор, че и тази сол е продадена на цена 110 гроша за 100 оки. В такъв случай Цв. Радославов получава за нея 38 500 гроша и съответно печалба от 13 300 гроша.

На 24 април 1864 г. Ат. Н. Вачов от Никопол уведомява Цв. Радославов, че в пристанището им има един каик с морска сол около 20 000 оки, която се продава по 95 гроша за 100 оки. Освен тази сол има още два каика с около 200 000 оки от същата. Предлага на Радославов да му купи, ако има намерение да търгува със сол. Вачов получава положителен отговор и купува за Цв. Радославов 20 000 оки морска сол по 95 гроша за 100 оки³⁴, общо за 19 000 гроша.

В началото на май Радославов изпраща на плевенските търговци братя х. Костови 10 000 оки морска сол за тяхна сметка и още 10 000 оки, които те да продадат за негова сметка. Вероятно Цв. Радославов предоставя на плевенските си партньори солта за тяхна сметка по цените, на които я е купил, т. е. по 95 гроша за 100 оки, или 10 000 оки за 9 500 гроша. Освен това може да се предположи, че за своите 10 000 оки сол им иска по 110 гроша за 100 оки, т. е. общо 11 000 гроша. По този начин той получава 20 500 гроша и след приспадане на направените разходи реализира печалба от 1 500 гроша. От кореспонденцията им се вижда, че х. Костови искат още 2 – 3 000 оки каменна сол³⁵, но няма сведения дали това количество им е доставено.

През май 1864 г. Радославов изпраща и на Христаки х. Георгиев в Плевен 4 коли с морска сол. При тегленето тя излиза 1974 $\frac{3}{4}$ оки, въпреки че според Радославов е 2 014 оки, т. е. дава липса от 39 $\frac{1}{4}$ оки. Радославов му изпраща и втора партида сол от 14 коли, която в Свищов излиза 8 050 оки. При тегленето ѝ в Плевен излиза 7 930 оки, или отново има липса от 120 оки. Общо от двете пар-

³¹ Пак там, II В 6081, 6082.

³² Пак там, II В 5782, 6083, 6084, 6085.

³³ Пак там, II В 6085.

³⁴ Пак там, II В 5785.

³⁵ Пак там, II В 5786, 5788, 5790.

тиди морска сол липсват 159 $\frac{1}{4}$ оки. Георгиев подозира в кражба кираджиите-турци и пише на Радославов, че никога не се е карал толкова с турци, колкото за тази сол³⁶. В тази сделка Цв. Радославов изпраща общо 10 064 оки сол. Ако приемем, че цената е отново 95 гроша за 100 оки, неговите разходи са приблизително 9 562 гроша. От това количество в Плевен са получени 9 904 $\frac{3}{4}$ оки. Ако и те са продадени по 110 гроша за 100 оки, приходите са около 10 900 гроша. Следователно за Цв. Радославов остава печалба от 1 338 гроша.

През пролетта на 1864 г. Радославов купува от Никопол и продава в Плевен най-малко 30 064 оки морска сол. Въпреки понесените загуби от кражба на кираджиите той получава печалба от 2 838 гроша.

Две години по-късно, през есента на 1866 г. Хр. Иванов от Гюргево изпраща на Цв. Радославов в Свищов значителни количества сол: на 29 октомври – 1 600 оки сол с кирия 14 гроша на сто оки; на 2 ноември – 4 155 оки сол с кирия 12 гроша; на 3 ноември – 4 645 оки сол с кирия 14 гроша.³⁷ Не е посочено на каква цена е купена тази сол, на кого и по какви цени е продадена. Ако допуснем, че отново е купена по 95 гроша за 100 оки, цената ѝ е 9 880 гроша. За превоз Радославов заплаща 1 374 гроша, с които разходите за нея стават 11 254 гроша. При продажна цена по 110 гроша за 100 оки той получава за нея 11 440 гроша. Следователно му остава печалба само от 186 гроша.

През 60-те години на XIX в., въпреки може би откъслечната информация, Цв. Радославов купува сол главно от Никопол и от Гюргево, която продава във вътрешността на страната, най-често в Плевен. За втория период от търговията си със сол Радославов закупува общо 125 864 оки от тази стока. Разходите му се изчисляват на около 93 906 гроша, приходите – на 113 900 гроша, следователно му остава печалба около 31 434 гроша.

3. Трети период в търговията на фирмата със сол – от началото на 70-те до 1878 г.

През следващото десетилетие търговията на фирмата с каменна и морска сол е по-редовна и по-интензивна. Тя се извършва главно в началото на периода (1871 – 1873 г.) и в годините на Освободителната война. Въпреки че Руско-турската война от 1877 – 1878 г. поставя началото на нов период в развитието на българската държава и на българското стопанство, включваме в статията 1877 и 1878 г., за да се получи по-завършена картина на търговията със сол на Цв. Радославов и неговия съдружник. През 70-те години на XIX в. Радославов търгува с този артикул както за своя сметка, така и на комисионни начала - за сметка на някои от търговските си партньори, като братята Евлоги и Христо Георгиеви и Иван Стоянов от Гюргево.

Първото сведение за този вид търговия в началото на 70-те години е от 18 март 1871 г., когато Цв. Радославов подписва договор за покупка на сол с Димитраки (не е спомената фамилията му) от Букурещ. Купеното количество е 275 000 оки сол. Условието са 200 000 оки да му бъдат предадени в Зимнич, а останалите 75 000 оки – на пристанището в Излаз, по 17 цванца за 100 оки. Радославов се задължава да изплати половината пари след 2 месеца, а другата половина – след 4 месеца³⁸. Не става ясно къде и кога е продадена тази сол, по какви цени и с каква печалба.

³⁶ Пак там, II В 5787, 5789.

³⁷ ЦДА, ф. 253к, оп. 1, а. е. 31, л. 3 – 5.

³⁸ Пак там, а. е. 104, л. 65.

На 31 януари 1872 г. Цв. Радославов наема каика на Ибриам Етем реиз да натовари сол от Гюргево за Никопол или за Сомовит. Не е уточнено количеството на стоката и навлото³⁹. В запазените документи обаче няма сведения за развитието на тази сделка.

На 3 февруари 1872 г. съдружникът на Цв. Радославов Мехмед хаджи Алишоглу предлага на Евлоги Георгиев⁴⁰ да направят изгодна сделка със сол. Той се обосновава с отдавнашното предложение на свищовския гюмрукчия да направи икономии от гюмука и да заплати само половината, ако докара една-две гемии със сол⁴¹. На 24 февруари Евл. Георгиев съобщава на Алишоглу, че приема предложението. Той дори изразява съгласие да отстъпи и на него част от печалбата, която ще получи от евентуална икономия от митническата такса, но не желае да поема риск от загуби в това начинание⁴². В началото на март комисионерът на Христо Георгиев в Олтеница – Димитър Петров, изпраща по един каик 106 000 оки сол, от която 78 000 оки е черна и 28 000 оки бяла⁴³. Хр. Георгиев им изпраща тая сол на основание на писмото до брат му от 3 февруари. Съветва ги да се потрудат да я продадат на по-висока цена. Желанието му е тя да се продаде от каика, без да се стоварва в магазина (склад), ако това е възможно⁴⁴.

На 6 март 1872 г. Евл. Георгиев изпраща от Галац 154 445 оки каменна сол, натоварена на отоманския шлеп “Свищов”, влачен от кораба “Начало”. Тя е предназначена за продажба в Свищов. На 9 март помощникът на Евл. Георгиев в Галац – Гаврил Аврамов, изпраща товарително за това количество сол. Според този документ стойността ѝ в турски грошове е 106 311. Общата сума на разноските по превоза, гюмука и др., е 167 812:05 гроша⁴⁵. При тегленето ѝ на свищовското пристанище излиза 149 700 оки. На митницата Цв. Радославов плаща гюмрук за 73 000 оки и дава на гюмрукчията като подарък 16 000 оки сол. За Алишоглу и Радославов остават 21 000 оки. Цв. Радославов ги продава по 37 ½ гроша за 100 оки и получава общо 7 875 гроша⁴⁶. Той успява да направи икономия от гюмука на Евл. Георгиев за 39 700 оки сол. Не е отчетено обаче на кого и по какви цени е продадено това количество, както и солта, за която е платен гюмрук. Няколко дни по-късно Евл. Георгиев съобщава на М. х. Алишоглу, че след смъртта на брат си Христо на 6 март той поема управлението на търговската къща и в Букурещ. За солта от Олтеница желанието му е да я

³⁹ Пак там, а. е. 104, л. 87.

⁴⁰ Братята Евлоги и Христо Георгиеви са родени в Карлово. Отрано остават сираци и започват работа при своите вуйчовци Христо и Никола Пулиевци, които имат представителство в Галац. Георгиеви се установяват в Румъния в края на 30-те и началото на 40-те години на XIX в. и развиват активна търговска дейност със стоки от българските земи. Седалището на търговската им къща е в Букурещ, но имат клонове в Браила и Галац. Наред с търговията с много европейски страни развиват и кредитно-банкерска дейност. За периода 1843 – 1878 г. капиталите им се увеличават 48 пъти. Поддържат връзки с европейски търговски къщи и банки като Ротшилд, Сосиете женерал креди мобилие и др. Като активни посредници между пазарите на Югоизточна Европа и развитите европейски страни те допринасят за включването на редица български търговци в сферата на световното стопанство. Цв. Радославов влиза в контакт с тях още от края на 50-те години на XIX в. за търговия със зърнени храни и други стоки, и ги поддържа до края на живота си.

⁴¹ НБКМ – БИА, II В 2823.

⁴² ЦДА, ф. 253к, оп. 1, а. е. 111, л. 146.

⁴³ НБКМ – БИА, II В 2827.

⁴⁴ ЦДА, ф. 253к, оп. 1, а. е. 112, л. 6.

⁴⁵ Пак там, а. е. 105, л. 9.; а. е. 111, л. 140; Данаилова, Л., Цит. съч., с. 52.

⁴⁶ Пак там, а. е. 105, л. 10; а. е. 111, л. 101; Данаилова, Л., Цит. съч., с. 52.

продаде колкото може по-скоро - ако е възможно, направо от каика. Моли цената да е възможно най-изгодна за него. Информира го, че той няма друга сол в Олтеница⁴⁷.

На 13 март 1872 г. Евл. Георгиев уведомява М. х. Алишоглу, че в Галац товари на един каик 120 000 оки сол. Тя е последната, която остава в правителствените магазини, и ако не успее да я продаде на някого от каика, възнамерява да му я изпрати да я продаде за негова сметка (на Евл. Георгиев). Друга сол от Галац, освен тази от неговия каик, няма да отиде до свищовското пристанище. По този начин Евл. Георгиев изразява предпочитание на Алишоглу пред другите си партньори и пише: „не се съмнявам, че Вий ще останете благодарен.” Той съобщава също, че в Галац са продадени 150 000 оки сол за Силистра и Тулча по 14 франка за 100 оки в брой.⁴⁸

На 16 март Г. Аврамов уточнява, че на каика на Челеби Ибрям Видинли е натоварил за сметка на Евл. Георгиев 115 700 оки каменна сол, която изпраща за Свищов. Моли го да провери има ли купувачи и каква цена предлагат те в брой за тая сол на пристанището. Уведомява го още, че друга сол в Галац няма и не е известно дали ще бъде докарана тази година⁴⁹. Каикът обаче се задържа по-дълго от предвиденото в пристанището поради „противния вятър” и пристига в Свищов в края на месеца.

В периода от началото на април до началото на юни с. г. Евл. Георгиев непрекъснато се интересува как върви продажбата на неговата сол. Например на 28 април той моли Алишоглу да се старее за по-бързото продаване на олтенишката и галашката му сол и редовно да го осведомява какво е свършил. “Не ми казвайте ако можате да направите икономия за солта от гюмука. Желанието ми е да ся стараете за по-скорошното распрояне на солта по текущи цени, даже и с някоя отстъпка”⁵⁰. Той му напомня за това и в писма от 6 и 13 май⁵¹. На 20 май 1872 г. Г. Аврамов отново настоява пред Алишоглу да побърза с продажбата на солта, дори ако трябва да я отстъпи с 1 грош на 100 оки по-малко, отколкото я продават другите в свищовската скеля, само и само да се “расправи” по-скоро⁵². На 25 май 1872 г. и Евл. Георгиев от Букурещ пише същото на Алишоглу – за да се продаде по-бързо солта му, може да направи отстъпка от 1 грош на 100 оки от текущата цена, ако се появи купувач за по-голямо количество⁵³. На 7 юни Евл. Георгиев пише: „За солта ми Ви оставям свободен да направите по-доброто като за свой интерес”⁵⁴. Тези думи показват доверието на един от най-видните български търговци от онази епоха към честността, уменията и деловите качества на неговите свищовски партньори.

Цв. Радославов успява да продаде получените 106 000 оки сол на Евл. Георгиев от Олтеница през юли с. г. и на 27 юли последният получава очистението ѝ (сметката), като задължава Алишоглу със 71 825:39 турски гроша. За тях получава от Цв. Радославов 500 турски лири и 222 наполеона и с равностойността им от 71 841 турски гроша свищовската фирма се издължава за тази сол⁵⁵. На 28 юли 1872 г. Цв. Радославов изготвя сметката на 115 700-те оки

⁴⁷ Данаилова, Л. Цит. съч., с. 50.

⁴⁸ Данаилова, Л. Цит. съч., с. 53.

⁴⁹ ЦДА, ф. 253к, оп.1, а. е. 111, л. 64, 70, 74, 76, 152; Данаилова, Л., Цит. съч., с. 53.

⁵⁰ ЦДА, ф. 253к, оп. 1, а. е. 111, л. 104; Данаилова, Л. Цит. съч., с. 53 – 54.

⁵¹ ЦДА, ф. 253к, оп. 1, а. е. 111, м. 72, 78.

⁵² Пак там, а. е. 111, л. 112.

⁵³ Пак там, а. е. 111, л. 138.

⁵⁴ Пак там, а. е. 111, л. 66, 80, 106.

⁵⁵ Пак там, а. е. 105, л. 10 – 11; а. е. 111, л. 110; Данаилова, Л., Цит. съч., с. 54.

галашка сол на Евл. Георгиев. На свищовското пристанище при тегленето ѝ тази сол излиза 112 000 оки. Разходите му за навло⁵⁶, гюмрук, кантар, хамали, подаръци и др., по нея възлизат на 51 971:14 гроша. Солта е продадена на различна цена общо за 125 331:36 гроша. Комисионната на Радославов и Алишоглу е 2%, т. е. 2 506:24 гроша. Цв. Радославов привезда на Евл. Георгиев 73 360:22 гроша за изравняване на сметката⁵⁷.

На 12 август 1872 г. Евл. Георгиев от Букурещ в писмо до Алишоглу констатира, че “в галашката сол от каика има голямо злоупотребление, защото тя както беше теглена, не само липса не трябваше да даде, но трябваше да излезе и баш.” Моли го да потърси причините за тази липса⁵⁸. Не е запазен отговорът на Алишоглу, но най-вероятно липсата на солта е причинена от кражби на превозвачите.

Изложените сведения показват, че през пролетта на 1872 г. Цв. Радославов получава три партии със сол от Евл. и Хр. Георгиеви с общо тегло 376 145 оки. По-голямата част от нея е продадена на комисионни начала от свищовската фирма, като на Евл. Георгиев са приведени 145 201:22 гроша. От отстъпените на Алишоглу и Радославов 21 000 оки сол и от 2 %-та комисионна за третата партида от солта свищовската фирма получава печалба от 10 381:24 гроша.

Друг основен партньор на Цв. Радославов през този период е Иван Стоянов от Гюргево. През 1872 г. Радославов регистрира три сделки за покупка на сол от него. На 5 юли 1872 г. Ив. Стоянов изпраща на Цв. Радославов 80 000 оки сол “телега” по 28 ½ гроша за 100 оки⁵⁹. Тази сол пристига в Свищов на 14 юли и е на стойност 50 940 гроша. Радославов я купува и плаща за нея гюмрук 15 851:10 гроша; за хамали 587:20 гроша; арабаджилък (превоз с коли) 493 гроша; 54 лири подарък, равни на 5589 гроша; навло 2709 гроша; подарък 951 гроша. Общо разходите по нея са 77 120:30 гроша⁶⁰.

На 22 юли 1872 г. Стоянов уведомява Цв. Радославов, че в Олтеница и в Гюргево има готова сол. Предлага да му помогне за сключване на договор⁶¹. На 27 юли 1872 г. Стоянов изпраща 1 каик със сол “телега” от 33 480 оки по 37 гроша за 100 оки, и един каик със сол “сланик” (бяла сол на буци) – 11 520 оки по 37 гроша за 100 оки. Цялото количество сол от двата вида е 45 000 оки. Заедно с другите разходи изпратената през юли сол му струва 48 438:10 гроша. Той си получава парите чрез своя зет си и с групове⁶² от полуимпериали⁶³ и рубли, изпратени му от Радославов⁶⁴.

На 16 август 1872 г. Ив. Стоянов изпраща на Цв. Радославов още 45 000 оки каменна сол. Стойността ѝ е 28 977 гроша, а общата сума на разходите при получаването ѝ е 46 694:05 гроша⁶⁵.

За получената през лятото на 1872 г. от Ив. Стоянов каменна сол, 170 000 оки от различни видове, Цв. Радославов отчита разходи от 300 423:15 гроша.

⁵⁶ навло – такса за превоз на стока по вода

⁵⁷ ЦДА, ф. 253к, оп. 1, а. е. 105, л. 11 – 12.

⁵⁸ ЦДА, ф. 253к, оп. 1, а. е. 111, л. 108; Данаилова, Л., Цит. съч., с. 55.

⁵⁹ ЦДА, ф. 253к, оп. 1, а. е. 56, л. 7.

⁶⁰ Пак там, а. е. 105, л. 9.

⁶¹ НБКМ – БИА, II В 6254.

⁶² груп – вързоп, пакет с пари

⁶³ полуимпериал – златна руска монета на стойност 5 рубли

⁶⁴ ЦДА, ф. 253к, оп. 1, а. е. 56, л. 1, 7.

⁶⁵ Пак там, а. е. 105, л. 9.

След продажбата на солта приходите му са 326 384:22 гроша, а отчетената печалба – 25 961:07 гроша⁶⁶.

На 7 септември 1872 г. Димитър Петров от Олтеница уведомява М. х. Алишоглу, че е натоварил в два каика 240 830 оки сол “телега” и 13 200 оки сол “сланик” (общо 254 030 оки). Предлага на Алишоглу да я купи на цена 35 ½ влашки гроша за 100 оки, т. е. за 90 181:25 влашки гроша (около 135 272:20 турски гроша; 1 влашки грош е равен на 1:24 турски гроша), като разноските са за сметка на Алишоглу⁶⁷.

Получената от Галац и Гюргево сол се продава и през този период най-вече в Плевен. През март 1872 г. Цв. Радославов изпраща на Ив. Вацов от Плевен 8 коли сол, тежаща 5 000 оки. Вацов го уведомява, че особената партида от свищовска сол продал наполовина, ще “расправи” и новопристигналата. Той възнамерява да изпрати жито в Свищов и го моли обратно да натовари пак сол. От това може да се заключи, че и първата половина от свищовската партида сол е най-малко 8 коли и вероятно също тежи около 5 000 оки. За тази сол Радославов получава 8940 гроша от Т. Вацов⁶⁸. На 18 април 1872 г. Радославов вписва в касовата си книга 1 030 гроша от Вацов, получени за гюргевската сол⁶⁹. Общата сума, която Цв. Радославов получава за солта от братя Вацови през април, е 9 970 гроша.

До края на същия месец братя Вацови получават от Цв. Радославов 55 коли сол - 466 камъка, 25 001 оки за сметка на свищовската фирма. Молят го да не праща повече сол⁷⁰. На 12 юли Ив. Вацов уведомява Цв. Радославов, че солта не може да се продаде по-скъпо от 125 гроша за 100 оки. Той успява да продаде само около 2000 оки. Причината за това е, че кираджиите носят много крадена сол от Никопол и я продават по 116 гроша за 100 оки⁷¹.

Търговията със сол между Цв. Радославов и братя Вацови продължава и през 1873 г. За това може да се съди по баланса, който изготвя Радославов през 1874 г. на Ив. Вацов за продадената в Плевен сол предишната година. Според този документ от Свищов са им изпратени 69 513 оки сол за 80 184 гроша⁷².

Като цяло на братя Вацови в Плевен за 1872 и 1873 г. са изпратени 104 513 оки сол. В баланса не е отбелязано каква част от получените срещу това количество сол пари са за покриване на направените разходи и каква печалба остава на Цв. Радославов.

Интересен и показателен епизод в търговията на Цв. Радославов със сол е фактът, че на 30 ноември 1873 г. той предлага на Хр. Тъпчилещов⁷³ в Цариград

⁶⁶ Пак там, а. е. 105, л. 9 – 10.

⁶⁷ Пак там, а. е. 118.

⁶⁸ НБКМ – БИА, II В 2833; ЦДА, ф. 253к, оп. 1, а. е. 104, л. 89.

⁶⁹ ЦДА, ф. 253к, оп. 1, а. е. 104, л. 89.

⁷⁰ НБКМ – БИА, II В 2842.

⁷¹ Пак там, II В 2844, 2855.

⁷² ЦДА, ф. 253к, оп. 1, а. е. 20, л. 30.

⁷³ Братята Христо и Никола Тъпчилещови са родени в Калофер. След смъртта на баща им през 1822 г. създават в родния си град търговската къща „Братя П. Тъпчилещови”. По-късно се местят в Цариград и откриват своя одая в известния Балкапан хан, средище на българската търговска колония в османската столица. От 1851 г. братята започват самостоятелна търговска дейност. Къщата „Христо П. Тъпчилещов” забогатява по време на Кримската война, като снабдява турската армия и нейните западни съюзници. Търгува със Западна Европа, Мала Азия, установява контакти дори с Ню Йорк. Влага капитали също в откупуване на данъци, държавни доставки, лихварски и банкови операции. Хр. Тъпчилещов е координатор в дейността на много други по-дребни търговци и комисионери от Цариград и вътрешността на българските земи. Един от тях е и Цв. Радославов, който поддържа активни контакти с него още от началото на

да създадат съдружие с монополни права да внася влашка сол в Османската империя. Идеята му е “от Тулча до Видин по скелите да няма друг воля да вади за в Турско сол от Влашко освен нас”. Според него това съдружие ще може да внася повече от 2 млн оки сол годишно. Предлага да поставят следното условие на властите: гюмрук върху солта да се плаща не при внасянето ѝ, а когато се вади от магазините по турските скели, каквото количество се дава на еснафа, върху него да се плаща гюмрук. При това предаване ще присъства чиновник от страна на гюмурака. В момента гюмрукът е 37 ½ гроша на 100 оки сол. Те може да предложат и по 40 гроша на 100 оки, но трябва да им разрешат и те да я продават на по-висока цена. Препоръчва на Тъпчилещов да дадат и подаръци на стойност до 1 000 турски лири, само да получат това право за срок от 3 години. Моли го да проучи внимателно въпроса и да му отговори бързо. Същевременно настоява тази идея да се пази в тайна, защото ако се разчуе, ще се появят много спекуланти и няма да могат да свършат нищо⁷⁴.

На 2 януари 1874 г. Цв. Радославов отново моли Хр. П. Тъпчилещов да провери за влашката каменна сол – могат ли да сключат контракт (договор) с правителството, защото от новата година влашкото правителство започва да продава солта. Работата трябва да се свърши бързо⁷⁵.

Вероятно Хр. Тъпчилещов не се отзовава на това предложение, защото няма сведения те да са получили солния монопол. Предложението обаче показва нарасналите икономически възможности и самочувствие на Цв. Радославов и неговите съдружници, както и смелостта му да се впусне в това начинание, което изисква влагане на големи капитали, но и предоставя възможност за значителни печалби.

За 1874, 1875 и 1876 г. няма запазени документи за покупко-продажба на сол от страна на свищовската фирма.

Следващите регистрирани сделки са от времето на Освободителната война. През есента и зимата на 1877 г. Хр. Иванов от Гюргево изпраща на Цв. Радославов за сметка на Ив. Стоянов няколко партиди сол в Свищов. Общото количество на солта е 74 807 оки. До края на октомври тя е превозвана с кирия по 14 гроша на 100 оки. След няколко дни превозът поскъпва и кирията варира от 16 до 25 гроша⁷⁶.

На 26 октомври 1877 г. Яким Попов, собственик на търговска комисионерска къща в Зимнич, изпраща на Цв. Радославов 8 коли със сол за сметка на Ив. Стоянов. Според фактурата цялото количество сол е 6 610 оки, но излизат в Зимнич 6 410 оки, т. е. има липса на 200 оки сол⁷⁷. До началото на декември той изпраща още 78 коли със сол. Не е посочено теглото на солта в оки, но може да се изчисли, че то е около 64 500 оки⁷⁸. Попов моли Радославов да предаде солта на съдружника му Ив. Стефанов в Свищов⁷⁹.

На 30 ноември 1877 г. Йордан Първанов от Гюргево изпраща на Цв. Радославов 4 коли със сол с общо тегло 3 005 оки. Същия ден той изпраща още 5 коли със сол, чието количество е 3 960 оки. На 2 декември Й. Първанов из-

---

търговската си дейност. Тъпчилещов е един от кредиторите му, често е негов поръчител за различни начинания в Цариград, търгуват съвместно със зърнени храни и животински произведения, наемат рибарници, откупуват десетъка на различни вакъфски села.

⁷⁴ НБКМ – БИА, II А 4818.

⁷⁵ ЦДА, ф. 253к, оп. 1, а. е. 8, л. 15; НБКМ – БИА, II А 4820.

⁷⁶ ЦДА, ф. 253к, оп. 1, а. е. 31, л. 6 – 21.

⁷⁷ Пак там, а. е. 51, л. 1, 2.

⁷⁸ Средно в една кола са натоварени 826 – 827 оки, в 78 коли - около 64 500 оки.

⁷⁹ Пак там, а. е. 51, л. 5 – 7.

праща на Радославов 2 коли, натоварени с бяла сол, 1 500 оки, и 290 оки черна сол. За тези две коли Радославов установява, че липсват 61 оки сол⁸⁰.

В периода от 5 ноември до 10 декември 1877 г. Цв. Радославов купува изпратените от Ив. Стоянов от Гюргево 67 205 оки сол на стойност 13 152,55 франка⁸¹. В Свищов тази сол излиза 66 735 $\frac{1}{2}$ оки, т. е. получава се липса от 469 $\frac{1}{2}$ оки. Всички разходи на Цв. Радославов по приемането на тази сол – навло, кирия, теглене, хамали и др., са 29 323,10 франка, които се равняват на 146 612:20 гроша (1 франк е равен на 5 гроша). Солта е продавана на различни цени – от 273 до 310 гроша за 100 оки. Общата сума от продажбата ѝ, отбелязана от Радославов, е 180 467:10 гроша. От това следва, че реализираната печалба е 33 854:30 гроша. Половината от печалбата Радославов предоставя на Минко Попов (явно друг партньор на Ив. Стоянов в Свищов). Неговият дял остава 16 927:15 гроша⁸².

На 22 септември 1878 г. Ив. Стоянов уведомява Цв. Радославов, че в Гюргево са дошли много купувачи на сол. Агенцията прави спънки и не подписва билетите, поради което и той е спрял да товари. Имат само черна сол. Бяла сол трудно се намира поради дъждовете и болестта по говедата. Пише му, че има един голям каик, натоварен със 120 000 оки черна сол за Оряхово, но може да му го изпрати, ако Радославов се нуждае от голямо количество. Ако иска по-малко, го съветва да изпрати по-малък каик. Предлага да му даде солта по 12 $\frac{1}{2}$ франка, а с навлото в Свищов да струва 13 $\frac{1}{2}$ франка. Ако Радославов реши да купи солта от този каик, да му телеграфира, а бяла сол може да се намери по-късно⁸³.

На 23 септември 1878 г. Цв. Радославов получава от Ив. Стоянов 120 000 оки сол, по 13 $\frac{1}{2}$ франка с навлото. Моли го да му изпрати още 50 – 60 000 оки бяла сол и обещава да изпрати парите след няколко дни⁸⁴. На 6 октомври 1878 г. Ив. Стоянов уведомява Радославов, че е натоварил на един каик 90 000 оки сол, от които 60 000 „телега“ от новата сол чиста, и 30 000 оки бяла сол. Навлото се покачва от ден на ден, защото има много купувачи⁸⁵.

На 25 октомври Цв. Радославов изпраща на Ив. Стоянов за 90 000 оки сол 500 полуимпериала на стойност 10 400 гроша. Исква да купи още 100 000 оки сол за зимата, като 2 части е бялата сол и 1 част черна сол. На 30 октомври му пише вече за 200 000 оки сол в същото съотношение – 2 части бяла и 1 част черна⁸⁶.

На 10 ноември 1878 г. Цв. Радославов получава от Ив. Стоянов 150 000 оки сол. Тя е на стойност 19 500 франка, плюс 185 франка за хамали, общо 19 685 франка⁸⁷. На 29 ноември 1878 г. Ив. Стоянов пише на Цв. Радославов, че каикът, в който трябвало да му натовари 100 000 оки сол, не е пристигнал. Времето се е развалило и няма да може да се товари сол, докато не се оправят пътищата⁸⁸. След това писмо няма други сведения за покупко-продажба на този вид стока.

⁸⁰ Пак там, а. е. 53, л. 1 – 3.

⁸¹ Пак там, а. е. 56, л. 17 – 18.

⁸² Пак там, а. е. 111, л. 148 – 151.

⁸³ Пак там, а. е. 56, л. 10.

⁸⁴ Пак там, а. е. 8, л. 75.

⁸⁵ Пак там, а. е. 56, л. 11.

⁸⁶ Пак там, а. е. 8, л. 75, 76.

⁸⁷ Пак там, а. е. 41; а. е. 56, л. 9, 13.

⁸⁸ Пак там, а. е. 56, л. 16.

През 70-те години на XIX в. Цв. Радославов и М. х. Алишоглу внасят каменна и морска сол от Букурещ, Галац, Олтеница, Гюргево и Зимнич. При приемането ѝ Радославов урежда заплащането на навлото, гюмука, таксите за теглене и др. От доставената сол се оставя известно количество за продажба в Свищов, а останалата се разпределя за страната, главно за Плевен. Тъй като продажбата ѝ върви добре, фирмата на Евл. Георгиев започва да изпраща някои пратки с известно намаление, което според писмата му до Алишоглу не прави за други търговци.

Като обобщение за дейността на Цв. Радославов през третия период може да се посочи, че той значително разширява мащабите на търговията си с каменна и морска сол. Освен че предлага на Хр. Тъпчилещов да откупят солния монопол в Османската империя, през него минават огромни количества от този артикул: той самият купува 1 125 765 оки сол от различни видове, освен това получава за сметка на Евл. Георгиев 376 145 оки, за сметка на Ив. Стоянов от Гюргево – 89 972 оки, и приема от Яким Попов от Зимнич 64 500 оки, които да предаде на негов съдружник в Свищов. Цв. Радославов влага много средства за тази търговия – около 435 696 гроша. През първата половина на 70-те години Радославов реализира печалба от около 46 312:31 гроша и приход от братя Вацови от Плевен в размер на 80 184 гроша (от тази сума обаче не е възможно да се установи колко е чистата печалба на Радославов). По време на Освободителната война от търговията със сол той получава още 16 927:15 гроша печалба, или общо за цялото десетилетие – около 63 240 гроша.

Наред с печалбите той търпи и известни загуби от констатираната липса на значителни количества сол от различните пратки, общо около 9 814 оки, която най-вероятно е открадната от превозвачите по Дунава или от коларите. Освен липсващата стока загуби причинява и продажбата на тази крадена сол в Никопол и Плевен, което значително понижава продажните цени в тези, а вероятно и в други селища.

* * *

Търговията на Цв. Радославов и неговата фирма с каменна и морска сол е една от основните насоки в търговската им дейност. Както се вижда от документите, тя изисква наличието на значителни капитали за купуване на солта във влашките пристанища. През първия период той влага в нея 195 748:24 гроша, през втория – 93 906 гроша, а през третия – 435 695:35 гроша и 46 750 цванца. През първия период Радославов купува 225 133 оки сол, отчита продажбата на 13 250 оки и печалба от сол в размер на 17 697:23 гроша. През втория период купува 125 864 оки сол, веднага продава по-голямата част от нея и реализира печалба от 31 434 гроша. Най-успешен в търговията му с тази стока се оказва третият период, когато купува 1 125 765 оки сол, получава за продажба на комисионни начала още 530 617 оки и отчита печалба от 63 240 гроша. Тези данни показват, че търговията с този артикул носи добри приходи на свищовската фирма.

За разлика от търговията със зърнени храни, в търговията с каменна и морска сол Цв. Радославов не се включва в търговски сдружения с цел обединяването на капитали и координиране на усилията на отделните търговци. Партньорите му от влашките градове постепенно се увеличават, като най-големи доставки осъществяват Евл. Георгиев от Галац и Олтеница и Ив. Стоянов от Гюргево и Зимнич. Внесената сол се разпределя за Свищов и за вътрешността на

севернобългарските земи, като най-големи количества се изпращат в Плевен, Габрово, Ловеч, Раховица (Г. Оряховица) и др.

Този вид вносна търговия също е свързан с някои рискове като неблагоприятни климатични промени, трудно намиране на кираджии, злоупотреби с тази стока от страна на някои превозвачи и др. За да защити своите и на фирмата интереси, Цвятко Радославов поддържа редовно кореспонденция с доставчиците на различни видове сол от влашките градове, грижи се за превозването ѝ до свищовското пристанище, плаща търговските такси за превоз и митата при вноса на стоката, а когато се налага, дава подаръци и на митническите чиновници. Наред с това той следи курса на чуждите валути, използвани в Османската империя, и води стриктно търговските сметки, които своевременно изпраща и на своите партньори. Така дава своя принос за превръщането на Свищов в един от главните центрове на търговията със сол по южния бряг на Дунава.

Библиография:

Архиви:

НБКМ – Български исторически архив:
фонд 165 - Цвятко Радославов
фонд 7 – Евлогий и Христо Георгиеви Недеви

Централен държавен архив

фонд 253к - Цвятко Радославов

Печатни издания:

В-к Турция, г. II, бр. 1, 10 юли 1865.

Публикувани документи:

Русия и българското националноосвободително движение. Документи и материали. Т. II. С., 1990.

Изследвания:

1. **Дамянов, С. А.** Ломският край през Възраждането. Икономически живот и политически борби. С., 1967.
2. **Данаилова, Л. Г.**, материали за правната и стопанска история на град Свищов. – Годишник на Висшето търговско училище в град Свищов, т. VI, 1941 – 1942.
3. **Еремеев, Д., Мейер, М.** История на Турция в средните векове и ново време. С., 1998.
4. История на българите. Т. II. Късно средновековие и Възраждане. С., 2004.
5. **Николова, Ю.** Достойно ест. Свищов през деветнадесетия век и първото десетилетие на XX век. С., 2006.
6. Свищов в миналото и днес. С., 1980.
7. **Цветкова, Б.** За режима на стопанската обмяна между румънските и българските придунавски земи през XVI в. – В: Българо-румънски връзки и взаимоотношения през вековете (XII – XIX в.). С., 1965.
8. **Цветкова, Б.** Проучвания на градското стопанство през XV – XVI в. С., 1972.
9. **Цухлев, Д.** История на града Видин и неговата област. С., 1932.